

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/35, p. 375-391

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12527>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

This article was checked by iThenticate.

ABDURRAHMÂN ES-SÜHEYLÎ'NİN MÜFESSİR KİŞİLİĞİ VE *ER-RAVZÜ'L-ÜNÜF* İSİMLİ ESERİNİN TEFSİR İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Ferihan ÖZMEN*

ÖZET

Bu çalışma, hicrî VI. asırda Endülüs'te yaşayan Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân es-Süheyli'nin (581/1185) ilmî şahsiyetini ve onun *er-Ravzü'l-ünüf* adlı siyer şerhinin tefsir ilmi açısından tahlilini konu etmektedir.

Abdurrahmân es-Süheyli tefsir, kıraat, hadis, fıkıh, usûl, kelâm, siyer, nahiv, lûgat ve ensâb ilimlerinde söz sahibi olan çok yönlü bir âlimdir. İslâmî ilimlerin pek çok alanında çeşitli eserler telif etmekle birlikte daha çok nahiv, tefsir ve fıkıh alanlarında yoğunlaşmıştır. Kur'ân ilimlerinin alt disiplini olan "Mübhemâtü'l-Kur'ân"a dair müstakil bir eser ve bazı tefsir risaleleri telif etmiştir. Ancak Süheyli daha çok İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'sine yazdığı *er-Ravzü'l-ünüf* isimli şerhiyle tanınmıştır.

Süheyli *es-Sîretü'n-nebeviyye*'yi şerh ederken kendisinden önce siyer alanında yapılan bütün çalışmalardan faydalanmış ve pek çok tefsir kaynağına da müracaat etmiştir. Yahyâ b. Sellâm, Abdurrezzâk es-San'ânî, Abd b. Humeyd el-Keşşî, İbn Kuteybe, Taberî, Mâverdi, Bâkî b. Mahled, Ebû Bekr en-Nakkâş ve Ebu'l-Abbâs el-Mehdevî gibi müfessirlerin tefsirleri, *er-Ravzü'l-ünüf*'ün tefsir kaynaklarından bazılarıdır. Süheyli siyer şerhinde Kur'ân tefsirine dair özgün fikirler ortaya koymanın yanında garibu'l-Kurân'a dair önemli açıklamalar da yapmıştır. *er-Ravzü'l-ünüf*'ün tefsir kaynaklarının zenginliği ve tefsir muhtevasının genişliği eserin tefsir ilmindeki yeri ve önemini ortaya koymaktadır. *er-Ravzü'l-ünüf* doğudan batıya tüm İslam coğrafyasında tefsir ulemâsının dikkatini çekmiş ve pek çok müfessir bu eserden iktibaslarda bulunmuştur. İbn Kesîr, İbn Arafе, Ebû Abdullah et-Tûnusî, es-Seâlibî, Burhânüddîn el-Bikaî, Süyûtî, Hafâcî, İsmail Hakkı Bursevî, Âlûsî, Sıddîk Hasan Han, Kâsımî ve İbn Aşûr tefsirlerinde *er-Ravzü'l-ünüf*'e atıflarda bulunan müfessirlerden bazılarıdır.

Bu çalışmada *er-Ravzü'l-ünüf*'ün tefsir kaynakları, tefsir muhtevası ve sonraki tefsirlere tesirleri tespit ve tasvir edilecek; bu şekilde hem

* Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, El-mek: ferihanozmen@comu.edu.tr

Süheyli'nin müfessir kişiliğinin belirlenmesine hem de eserin tefsir ilmine katkılarının ortaya çıkarılmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ebü'l-Kâsım es-Süheyli, “*er-Ravzû'l-ünûf*”, siyer şerhi, tefsir

‘ABD AL-RAHMAN AL-SUHAYLİ’S EXEGETE PERSONALITY AND ANALYSIS OF HIS WORK *AL-RAWḌ AL-UNUF* IN TERMS OF EXEGESIS OF QUR’AN (TAFSİR)

ABSTRACT

This study deals with Abū al-Qāsim ‘Abd al-Rahmān ibn ‘Abd Allah al-Suhaylī’s life (581/1185), who lived in Hijri 6th century in Andalusia, and analysis of al-Suhaylī’s siyar commentaries entitled *al-Rawḍ al-unuf* in terms of *tafsir*.

Al-Suhaylī is a versatile and eminent scholar in tafsir, recitation, hadith, fiqh, kalam, siyar, nahiv, language, and ansab. He had concentrated on the fields of nahw, tafsir, and fiqh, while writing various works in many fields of Islamic studies. He wrote a book on “*Mubhamāt al-Qur’ān*”, which is a sub-discipline of Quranic studies, and some tafsir booklets. However, al-Suhaylī is famous with his *al-Rawḍ al-unuf* a commentary book on ibn Hishām’s *al-Sīrah al-nabawiyah*.

Al-Suhaylī benefited from all of the works written in the field of siyar and looked to many sources in tafsir while commenting on his work. Tafsir books of some exegetes such as Yahyā ibn Sallām, ‘Abd ar-Razzāq al-San’ānī, Abd ibn Humayd ibn Nasr al-Kashshī, ibn Qutaybah, al-Tabarī, al-Māwardī, Baqī ibn Mahled, Abū Bakr al-Naqqash, and Abū al-Abbaṣ al-Mahdawī are sources of *al-Rawḍ al-unuf*. In addition to revealing original ideas about tafsir of Qur’ān in his siyar commentary, al-Suhaylī also made important explanations about *gharib al-Qur’ān*. Its richness of tafsir sources and largeness of tafsir content show place and importance of *al-Rawḍ al-unuf* in *tafsir*. It has drawn attention to the scholars of tafsir in all the Islamic geography from east to west, and many commentators have been quoted from this work.

In this study, sources and content of *al-Rawḍ al-unuf* and its effects on next tafsirs will be determined and described; in this way, al-Suhaylī will be portrait as exegete and his contributions to the study of tafsir will be revealed.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Abū al-Qāsim ‘Abd al-Rahmān İbn ‘Abd Allah ibn Ahmad al-Has’amī al-Suhaylī al-Maleki (581/1185) lived in Andolusia at Hijri 6th century (AC XII.) He is also known as Abū al-Hasan or Abū Zayd and he is an abiter on the disciplines of *tafsir*, *qiraat*, *hadith*, *fiqh*, *usul*, *kalam*, *siyar*, *ahbār*, *nahw*, *lugat* and *ansab*. He is acknowledged by his exegesis *al-Rawḍ al-unuf fī al-sīrah al-Nabawiyah li-ibn Hishām* which is written to explain ibn Hishām’s *al-Sīrah al-nabawiyah*.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/35

Abd al-Rahmān al-Suhaylî as a exegetes

‘Abd al-Rahmān al-Suhaylî was born in Malaga at the southern Andolusia in AH. 508/ AC. 1114. He made scientific travels to major science centers of Andolusia like Cordoba, Sevilla and Granada. Suhaylî stayed at Gırnata’for a while and turned back Malaga at AH. 542 (AC.1147) and started to authore his Works. Suhaylî deceased on 26th Shaban 581 (22 November 1185) at Marrakesh.

Suhaylî took *qiraat*, *nahw* and *fiqh* lessons from significant scholars of Andolusia like Abū Ali Hussein ibn Mansūr al-Ahdab (526/1131), Abū Marvān ‘Abd al-Malik ibn Mucīr al-Bakrī (550/1155), ibn al-Tarāvah (528/1134), Abū ‘Abd Allah Muhammad ibn ‘Abd al-Rahmān al-Malakī (550/after 1155), Abū Muhammad Qāsim ibn Dahmān (575/1179), Abū ‘Abd Allah Muhammad ibn Suleymān (525/1130), Abū Dāwūd Sulaymān al-Qurtubī (54/after 1145), Abū Bakr ibn al-‘Arabī al-Maāfirī. Suhaylî’s mensions about ibn al-Arabī and referring him at his work *al-Rawḍ al-unuf* reveals the influence of ibn al-Arabī on him. He also took lessons of hadith and hadith methots from Abū al-Qāsim ibn al-Rammaq (541/1146) and ibn Qurkuḷ (569/1174).

Suhaylî gave lessons at Malaga and educated his students. Sofi author Muhyiddīn ibn al-Arabī, ibn Dihye al-Kalbī (633/1235) and Ahmad ibn Yahyā al-Dabbī (638/1240) are his wellknown students.

Analysis of *al-Rawḍ al-Unuf*

In *er-Rawḍ al-unuf*, Suhaylî reveals original ideas about Qur’añic hermeneutics. Besides, he makes important explanations regarding gharib al-Qur’añ. *al-Rawḍ al-unuf*’s wideness of commentary content demonstrates its place and importance in hermeneutics.

al-Rawḍ al-unuf’s featured resources in the field of tafsīr, qiraat and ulūm’l-Qur’añ are;

‘Abd Allah ibn Abbās’s “*al-Tafsīr*”

Abū Bakr al-Naqqāsh’s “*Shifā al-sudūr*”

Abū Ja’far al-Nahhās’s “*Ma’āni al- Qur’añ*” and “*I’rāb al-Qur’añ*”

Yahyā ibn Sallām and Mujāhid ibn Jabr’s “*al-Tafsīr*”

‘Abd al-Razzaq ibn Hammām al-San’ānī’s “*al-Tafsīr*”

Tabarī’s “*Jāmi al-bayān*”

Abū Ubeyd Herevī’s “*Qur’añ al-garībeyn fī al-Qur’añ wa al-hadits*”

Zajjaj’s “*Ma’ānī al- Qur’añ*”

Māverdi’s “*al-Nuket wa al-‘uyūn*”

Baqī ibn Mahled’s “*al-Tafsīrū’l-kabīr*”

Ibn Humeyd al-Kissī’s “*al-Tafsīr*”

Mahdewī’s “*Riyy al-‘Atish and unsu’l-wahish*”

Ibn Qutaybah’s “*Mushkil*”

Suhaylī’s “*al-Ta’rīf wa al-i’lām*”

Turkish Studies

The Prophet's ethics and behaviours are the basic source of the understanding of Qur'añ. The work named *al-Rawḍ al-unuf*, which is the commentary of ibn Hishām's *al-Sīrah al-nabawiyah*, has been noticed as much as prophetic biography, and from the date on which it was authored to the modern turn of the century, it has become one of the sources that the commentators first resorted to.

Some commentators and their works which are mentioning the name of *al-Rawḍ al-unuf* and referring this work are as follows:

Ibn Kathīr's "*Tafsīr al-Qurān al-azīm*"

Badr al-Dīn Zarkashī's "*al-Burhān*"

Ibn Arafah's "*al-Tafsīr*"

Abū 'Abd Allah al-Tunusī's "*Nuket ve tenbiha*"

Ibn Hajar al-Asqalānī's "*al-Ujāb fī bayān al-asbāb*"

al-Tha'alībī's "*al-Jawāhir al-hisān fī tafsīr al-Qur'ān*"

Burhān al-Dīn al-Biqāī's "*Nazm al-durar*"

Suyutī's "*Mu'tarak al-aqrān fī i'jāz al-Qur'ān*"

Suyutī's "*al-Itqān fī 'ulūm al-Qur'ān*"

Khafajī's "*Hāshiyat al-shihāb 'alā tafsīr al-Bayḍāwī*"

Ismail Haqqī Bursawī's "*Rūh al-beyān*"

Alusī's "*Rūh al-ma'ānī*"

Siddīq Hasan Khan's "*Fath al-bayān*"

Qāsimī's "*Mahāsin al-taw'vīl*"

Ibn 'Ashūr's "*al-Tahrīr wa al-tanwīr*"

Saīd Hawwā's "*al-Asās fī al-tafsīr*"

Suhaylī hasn't got any independent work about full commentary of the Qur'añ. Besides, as understood from his other Works, Suhaylī is a skillfull commentator. Because at first, he account for vagues in the Qur'añ with versicles and hadiths at his work *al-Ta'rīf wa al-i'lām*. He comments the versicles about testment in his preliminary of "*Kitāb al-fara'iz*". *al-Rawḍ al-unuf* includes commentary of ibn Hishām's "*al-Sīrah*". As far as it can be determined that, in "*al-Sīrah*", al-Baqarah, al-Nahl, al-Kawthar, al-Anfal, Al 'Imrān, al-Nisā, al-Māidah, al-An'am, al-A'raf, al-Hashr, al-Quraysh and al-Kāfirūn were partially or completely explained. Hence Suhaylī mentions many versicles in commentary. For instance, he conveys the rumor of nuzul of surah Kahf. Commenting on Zu al-Qarnayn's story, he conveys the opinions of commentators on the subject. After saying many reports about Zu al-Qarnayn's name and identity, "At various periods, there may be kings each named Zu al-Qarnayn, Allah knows in very deed" and he reveals that he accepts many contradictions.

Suhaylī quotes from many previous tafsīr sources in *al-Rawḍ al-unuf*. He imparts the descriptions of gharib al-Qur'añ, written by ibn Hishām.

Turkish Studies

Suhaylî comments with his ratification and opinion at his commentary. He reveals his authentic ideas about Qur'ānic hermeneutics. He applies a kind of topical hermeneutic method with separating exegesis of verses and entitling them. Occasionally, Suhaylî comments ibn Hishām's Qur'ānic commentary interpretations under the title of "Exegesis of Verses" arguing that it needs to be explained.

Suhaylî comments Surah of Isra quite broadly in his work. He deals about the Prophet Muhammad's night journey, if it was occurred when the Prophet's awake or asleep, by opening a chapter. He explains the first verses of Sura of Isra revealing tales from his master Abū Bakr ibn al-Arabī, Nahhās's *al-Ma'ānī* and hadith sources. After imparting two different aspects and their proofs about night journey's occurrence -awake or asleep- he mentions a third aspect which accepts the occurrence of the night journey twice as often as when both asleep and awake. According to this opinion, the night journey takes place asleep first time. Similar to beginning of revelation by true dreams, it has also a facilitating purpose. Then, the Prophet lived second night journey incident awake and physically.

Conclusion

As a result, although Suheyli's *al-Rawḍ al-unuf* is a commentary of ibn Hishām's *al-Sīrah al-nabawiyah*, it is understood that the work is an important resource of Qur'ānic hermeneutics. Likewise, the work includes commentaries of many surahs in Qur'ān. al-Baqarah, al-Nahl, al-Kawthar, al-Anfal, Al-Imrān, al-Nisa, al-Mā'idah, al-An'am, al-A'raf, al-Hashr, al-Quraysh, al-Kāfirūn al-Duha, Shu'arā, Muddaththir, Abasa, al-Kahf, al-Isrā, al-Enbiyā, al-Zukhruf, al-Dukhān, al-Nūr, al-Ahzāb, al-Fath, al-Mumtahanah and al-Tawbah surahs are some of them. Poetry *istishhad* method is also used in the work to clarify weird words in some verses of Qur'ān. Though Suhaylî hasn't got a private work of a Qur'ānic hermeneutics, he has made his declaration in this commentary. In *al-Rawḍ al-unuf* he explains his genuine ideas about Qur'ānic hermeneutics by his own judgement and opinions and he revealed some ambiguous issues in Qur'ān. In doing these, he has been quoted from the commentaries of many previous commentators. The commentaries of exegetes like ibn Abbas, Yahyā Ibn Sellām, 'Abd al-Razzāq al-San'ānī, Ibn Qutaybah, Tabarī, Māwardī, Baqī ibn Mahlad, Abū Bakr al-Nakkash and Abū al-Abbas al-Mahdawi has been the major commentary resources of *al-Rawḍ al-unuf*. In this way, the work attracted the attention of the scholars of tafsīr and many exegetes has been cited from it till today. Ibn Kathīr, ibn Arafah Abū 'Abd Allah al-Tunūsi, as-Thealibī, Burhān al-Dīn al-Biqāi, Suyūṭī, Khafājī, Ismail Haqqi Bursawī, Siddiq Hasan Khan, al-Qāsimī and ibn Ashūr are only some of the exegetes who referred from *al-Rawḍ al-unuf*.

al-Rawḍ al-unuf's width of tafsīr content and excess of its commentary sources reveals, both the work's importance in the exegetics and also Suhaylî's Qur'ānic perception and *tafsīr* method.

Keywords: Abū al-Qāsim al-Suhaylī, *al-Rawḍ al-unuf*, *siyar* commentary, *tafsīr*

Giriş

Ebü'l-Kasım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî el-Mâlekî (581/1185) Endülüslü bir âlimdir. Murâbitlar ile Muvahhidler'in idaresindeki Mağrib (Fas) ve Endülüs'te, ilmî ve edebî faaliyetlerin yoğun olduğu hicrî VI. (m. XII) asırda yaşamıştır. Ebü'l-Hasan veya Ebû Zeyd künyeleriyle de anılan Abdurrahmân es-Süheylî tefsir, kıraat, hadis, fıkıh, usûl, kelâm, siyer, ahhâr, nahiv, lügat ve ensâb ilimlerinde söz sahibidir (İbn Hallikân, 1968: III, 142; İbnü'l-İmâd, ty.: IV, 271). Özellikle nahiv, tefsir ve fıkıh alanlarında yoğunlaşmış ve temel İslâm bilimlerinin neredeyse her dalında çeşitli eserler telif etmiştir Bununla birlikte daha çok İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'sine yazdığı *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-sireti'n-nebeviyye li-İbn Hişâm* isimli şerhiyle tanınmıştır.

Bu çalışmada *er-Ravzü'l-ünüf*'ün geniş hacimli tefsir muhtevası tasvir ve tahlil edilerek değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu şekilde Süheylî'nin tefsir yönteminin belirlenmesine ve eserin ve müellifinin tefsir ilmine katkılarının tespit edilmesine çalışılacaktır.

Abdurrahman es-Süheylî'nin hayatı

Abdurrahman es-Süheylî Suriye veya Filistin'den göç ederek Endülüs'e yerleşen bir ailenin çocuğu olarak 508/1114'de Endülüs'ün güneyindeki sahil şehri Mâleka'da (Malaga) doğmuştur. Doğduğu köyün adı olan Süheyl'e nisbetle anılmıştır. İlmî faaliyetleriyle tanınan bir aile içerisinde yetişmiştir. İlk eğitimini aile çevresinde alarak Kur'ân'ı hıfz etmiş; Mâleka'da kıraat dersleri aldıktan sonra Kurtuba (Cordoba), İşbiliye (Sevilla) ve Gırnata (Granada) gibi Endülüs'ün önemli ilim merkezlerine ilmî seyahatlerde bulunmuştur. Dönemin ileri gelen âlimlerinden İslâmî ilimler, Arap dili ve edebiyatı dersleri almıştır. Gırnata'da bir süre kalan Süheylî 542'de (1147) Mâleka'ya dönerek eserlerini yazmaya başlamıştır. Ekonomik güçlükler içerisinde bir hayat sürmüştür. Bazı kaynaklarda ömrünün son dönemlerinde üç yıl kadar Merakeş'te müderrislik ve kadılık yaptığına dair kayıtlar varsa da (ez-Zehebî, 1956: IV, 1349) öğrencisi İbn Dihye'nin bundan bahsetmemiş olması ve başka bazı sebeplerle bunlar ihtiyatla karşılanmaktadır (el-Bennâ, 1985: s. 86). Bu süreçte ekonomik olarak rahatlayan Süheylî 26 Şaban 581'de (22 Kasım 1185) Merakeş'te vefat etmiştir. (İbn Hallikân, 1968: 142-144; el-Ednevî, 1997: s. 197; Küçükaşcı, 2010: XXXVIII, 30-31). Bazı kaynaklarda gözlerinin âmâ olduğuna dair kayıtlar bulunmakla birlikte öğrencisinden böyle bir bilgi gelmemiştir.

Abdurrahman es-Süheylî'nin ilmî kişiliği

Hocaları

Devrin önemli ilim merkezlerine seyahat eden Süheylî'nin çok hareketli bir ilim-kültür hayatı mevcuttur. Süheylî bu seyahatlere çıkmadan önce doğup büyüdüğü Mâleka'da Ebû Ali Hüseyin b. Mansûr el-Ahdeb (526/1131) ve Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâ Mervî'den (?) kıraat, Ebû Mervân Abdülmelik b. Mücîr el-Bekrî (550/1155), İbnü't-Tarâve (528/1134), Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman el-Mâlekî'den (550/1155'den sonra) ve Ebû Muhammed Kâsım b. Dahmân'dan (575/1179) nahiv; Ebû Abdullah Muhammed b. Süleymân (525/1130), Ebû Muhammed Abdürreşîd el-Mâlekî'den (?) ve Ebü'l-Hasan Ali b. Ayyâş'tan (?) fıkıh ve hadis dersleri almıştır. Kurtuba'da Ebû Dâvud Süleymân el-Kurtubî'den (54/1145'den sonra) kıraat, İşbiliye'de Endülüs'ün en önemli âlimlerinden biri olan Malikî fakihî ve muhaddis Ebû Bekir İbnü'l-Arabî el-Meâfirî'den (543/1148) hadis, tefsir ve usûl alanında istifade etmiştir (bk. İbn Dihye, 1954: s. 230; el-Bennâ, 1985: s. 58-85). *er-Ravzü'l-ünüf*'te İbnü'l-Arabî'nin adını çok zikretmesi ve kendisine atıflarda bulunması (örn. bk. es-Süheylî, 1967: III, 417-418), hocasının Süheylî üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Arap dili alanında önder kabul ettiği hocası (bk. es-Süheylî, 1967: II, 206) Ebü'l-Kâsım İbnü'r-Remmâk'tan (541/1146) dil ve edebiyat okuyan Süheylî hadis, fıkıh ve edebiyat âlimi İbn

Kurkûl'dan (569/1174) hadis ve hadis usûlü dersleri almıştır (Küçükaşcı, 2010: XXXVIII, 30. Süheylî'nin diğer hocaları için bk. el-Bennâ, 1985: s. 58-86).

Öğrencileri

Süheylî ilmî seyahat için gittiği Gırnata'da bir süre kaldıktan sonra 542/1147'de Mâleka'ya dönerek ders halkası oluşturup öğrenci yetiştirmiştir. Bir yandan da eğitim hayatı boyunca tutmuş olduğu notlarını düzenleyerek eserlerini yazmaya başlamıştır. Özellikle Mâleka'daki ilmî faaliyetleri Endülüs ilim ve fikir hayatında önemli izler bırakmıştır. Süheylî burada kıraat, hadis, biyografi, tarih ve nahiv alanlarında aktif faaliyet gösteren birçok öğrenci yetiştirmiştir. Meşhur öğrencileri arasında tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan sûfî müellif Muhyiddin İbnü'l-Arabî (638/1240), muhaddis, tarihçi ve edip İbn Dihye el-Kelbî (633/1235), tarihçi ve hadis âlimi Ahmed b. Yahyâ ed-Dabbî (599/1203) sayılabilir (bk. ed-Dabbî, 1989: II, 477. Diğer öğrencileri için bk. el-Bennâ, 1985: s. 86-90). Süheylî zaman zaman tenkitlere maruz kalsa da muhtelif konulara getirdiği aklî ve naklî çözümlerle hem yaşadığı asırda hem de vefatından sonraki dönemlerde takdir edilmiştir (Küçükaşcı, 2010: XXXVIII, 31).

Eserleri

Süheylî'nin temel İslâm bilimlerinin neredeyse her dalında telif ettiği eserlerinden günümüze ulaşanlar şunlardır:

1. *er-Ravzû'l-ünûf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li-ibn Hişâm.*
2. *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm fîmâ (bimâ) übhime mine'l-esmâ' ve'l-a'lâm fî'l-Kur'ân.* "Mübhemâtü'l-Kur'ân"a dair bir eserdir. Mushaf tertibinin esas alındığı kitapta Kur'ân'daki mübhem kelimeler izah edilmiştir. Eserin çok sayıda neşri yapılmıştır (Kahire 1937; nşr. Mahmûd Rebî', Kahire 1933; Kahire 1356/1938; nşr. Abdullah Ali Mühennâ, Beyrut 1407/1987; nşr. Abdullah Muhammed Ali en-Nakarât, Trablus 1401/1992). *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm* farklı bir tahkikle *Gâvâmizü'l-esmâ'l-mübheme ve'l-ehâdisü'l-müsnede fî'l-Kur'ân* ismiyle de neşredilmiştir (nşr. Heysem Ayyâş, Beyrut 1988).
3. *Netâicü'l-fiker fi'n-nahv.* Nahve dair müstakil bir eserdir. Muhammed İbrâhim el-Bennâ tarafından yayımlanmış (Bingazi 1398/1978; Riyad 1404/1984), daha sonra Ali Muhammed Muavvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd eseri yeniden neşretmiştir (Beyrut 1412/1992).
4. *Emâli's-Süheylî fi'n-nahv ve'l-luga ve'l-hadîs ve'l-fikh.* Hadis ve fıkıh meselelerinin ele alındığı eser Muhammed İbrâhim el-Bennâ (Kahire 1390/1970) ve *Mesâil fi'n-nahv ve'l-luga ve'l-hadîs ve'l-fikh* ismiyle Tâhâ Muhsin tarafından yayımlanmıştır (Bağdat 1989).
5. *Mes'eletü rü'yetillâh ve'n-nebî fi'l-menâm.* *Netâicü'l-fiker*'in Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma nüshasının sonunda yer alan bu risale (Fâtih, nr. 4690) Tâhâ Muhsin tarafından *Mevrid* dergisinde "*Mesâil*" ile birlikte neşredilmiştir (s. 99-102).
6. *Kitâbü'l-Ferâiz ve şerhi âyâtî'l-vasıyye.* Muhammed İbrâhim el-Bennâ tarafından yayımlanmıştır (Bingazi 1400/1980; Mekke 1405/1984. Küçükaşcı, 2010: XXXVIII, 31-32).

Süheylî'nin günümüze ulaşamayan eserleri

Süheylî'nin eserlerinin bir kısmı kaybolarak günümüze gelememiştir. Kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-İstidrâkât 'alâ kitâbi'ss-sahâbe li-Ebî 'Ömer, Mes'eletü's-sırrı fi'l-'averid'd-deccâl, Risâle fî kelâmihî 'alâ "sübhân'allah" bi-i'râbihâ ve şerhihâ, Risâle fî tefsîri Kavli'n-nebî fi "Kul hüvellâhu ehad" ennehu tadilü sülûse'l-Kur'ân,* (ez-Ziriklî, 2002: III, 313). Burada belirtmek gerekir ki "*Tefsîru Süreti Yûsuf*" isimli yazma bir tefsir risalesinin Süheylî'ye ait

olduğu kaydı bulunsa da metod ve muhteva açısından yapılan bazı tetkikler neticesinde bu risalenin asla Süheylî'nin olamayacağı ifade edilmiştir (bk. ez-Zâkî, 1994: s. 101).

***er-Ravzü'l-ünüf*'ün genel tasviri**

Süheylî'nin "*er-Ravzü'l-ünüf*" isimli eseri, İbn Hişâm'ın eserine yazılan şerhler içerisinde en kapsamlı olanıdır. Süheylî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*'yi şerh ederken kendisinden önce siyer alanında İslâm dünyasında yapılan bütün çalışmalardan faydalanmıştır. Süheylî *er-Ravzü'l-ünüf*'ün mukaddimesinde, *es-Sîre*'yi şerh etmek için yüz yirmiden fazla kaynak kullandığını bizzat kendisi ifade etmektedir (es-Süheylî, 1967: I, 35). Arap dili ve edebiyatına hâkim olan Süheylî şerhte âyet, hadis ve siyer ilmi bakımından çok önemli gördüğü şiirlerdeki garîb kelimeleri açıklar. İbn Hişâm'ın verdiği bazı tarihî bilgilere ilaveler yaparak esere katkıda bulunur. İbn Kesîr, Hz. Peygamber'in hayatına dair daha önce hiç bilinmeyen bazı hususların Süheylî tarafından aktarıldığını belirtir (İbn Kesîr, el-Bidâye, 1998: XII, 339; Küçükaşçı, 2010: XXXVIII, 31).

Abdurrahman el-Vekîl (I-VII, Kahire 1967-1970) ve Tâhâ Abdürraûf Sa'd (I-IV, Kahire 1978; Beyrut 1989) tarafından tahkikli neşirleri yapılan eserin çok sayıda şerh, hâşiye ve muhtasarı bulunmaktadır. Eser üzerine bir yüksek lisans tezi de hazırlanmıştır (bk. Yıldız, 2010: s. 1-178).

***er-Ravzü'l-ünüf*'ün tefsir ilmi açısından tasviri**

Süheylî *er-Ravzü'l-ünüf*'te Kur'ân tefsirine dair özgün fikirler ortaya koymaktadır. Bunun yanında *es-Sîretü'n-nebeviyye*'de yer alan âyetlerdeki garîb kelimeleri şiirle istişhâd metoduyla izah ederken garîbu'l-Kurân'a dair önemli açıklamalar yapmıştır. *er-Ravzü'l-ünüf*'ün tefsir muhtevasının genişliği eserin tefsir ilmindeki yeri ve önemini ortaya koyar. Müfessirlerin çok önemli bir kaynak olarak her fırsatta mürâcaat ettikleri *er-Ravzü'l-ünüf*'ün tefsir açısından çerçevesinin çizilmesi şu başlıklar altında yapılabilir:

***er-Ravzü'l-ünüf*'ün tefsir, kıraat ve ulûmu'l-Kur'ân kaynakları**

Abdurrahman es-Süheylî *es-Sîretü'n-nebeviyye*'yi şerh etmek için tarih, fıkıh, kelam, hadis, kıraat, dil bilimleri vb. ilimlere dair pek çok alanda farklı kaynağa müracaat etmiştir. Kur'ân ilimleri alanında müstakil çalışması olan *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm* isimli eserine ve pek çok tefsir kaynağına da müracaat etmiştir. *er-Ravzü'l-ünüf*'ün tefsir, kıraat ve ulûm'l-Kur'ân alanında öne çıkan kaynakları şunlardır:

- İbn Abbâs'ın *Tefsîr* rivayetleri

Süheylî sahabeden gelen tefsir rivâyetlerinin yaklaşık olarak yüzde yirmisini sonraki nesle aktaran (Koç, 2003, s. 117; Berg, 2000, s. 142), dolayısıyla tefsir ilmindeki otoritesi, daha ilk devirlerden itibaren hemen herkes tarafından kabul edilen ve "hibrû'l-ümme" ve "tercümânü'l-Kur'ân" unvanlarıyla şöhret olan Abdullah b. Abbâs'ın (68/687-88) tefsir rivâyetlerini önemli bir kaynak olarak kullanmıştır. *er-Ravzü'l-ünüf*'te pek çok defa İbn Abbâs'a ve ona isnâd edilen *Tefsîr*'e atıfta bulunmuştur (bk. es-Süheylî, 1967: II, 402, 419, 434; III, 12, 435, 462; IV, 419; V, 230; VI, 34, 86-87, 424, 490; VII, 27, 29). Ancak Süheylî'nin İbn Abbâs'ın tefsir rivâyetlerini Taberî'nin tefsirinden aktarmış olması muhtemeldir.

- Mücâhid b. Cebr'in *Tefsîr*'i

Tâbiîn neslinin önde gelen müfessirlerinden Mücâhid b. Cebr'in (103/721) tefsiri ve kıraate dair rivâyetleri de Süheylî'nin *er-Ravzü'l-ünüf*'te kullandığı kaynaklardan biridir (es-Süheylî, 1967: II, 270, 394; III, 297-298, 308; V, 227; VI, 94, 193; VII, 135). Ancak, ilk defa tefsir tedvin eden kişi olarak tanınan (Zeydan, 1983: s. 13) Mücâhid b. Cebr'in tefsirine dair rivâyetlerini, Süheylî'nin Taberî tefsirinden aktarmış olması muhtemeldir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/35

- Yahyâ b. Sellâm'ın *Tefsîr*'i

Kuzey Afrika'da ve Endülüs'te kendisine ilk Kur'ân tefsiri nisbet edilen Yahyâ b. Sellâm'ın (200/815) *Tefsîr*'i Süheylî'nin *er-Ravzû'l-ünüf* te kullandığı en önemli tefsir kaynaklarından biridir. İbn Sellâm'dan çok fazla sayıda rivâyet aktarması, Süheylî'nin bu tefsiri önemsedğini ortaya koymaktadır (bk. es-Süheylî, 1967: I, 89-90, 219; II, 271, 303-305, 395; III, 11-12, 166-167, 327-328, 434, 446; IV, 58, 70-71, 201, 410, 412-413; V, 86, 208, 448-449; VI, 207-208, 243; VII, 276, 378-379).

- Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî'nin *Tefsîr*'i

Meşhur muhaddis ve müfessir Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî'nin (211/826-27) *Tefsîr*'i de Süheylî'nin *er-Ravzû'l-ünüf* te müracaat ettiği kaynaklardan biridir (es-Süheylî, 1967: II, 302; III, 445-446; VI, 205).

- Bâkî b. Mahled'in *et-Tefsîrû'l-kebîr*'i

Müsned'iyile meşhur Endülüslü muhaddis ve müfessir Bâkî b. Mahled'in (276/889) *et-Tefsîrû'l-kebîr*'i de Süheylî'nin tefsir kaynaklarındandır (bk. es-Süheylî, 1967: II, 149).

- İbn Humeyd el-Kissî'nin (el-Keşşî) *Tefsîr*'i

Hadis hafızı Abd b. Humeyd el-Kissî'nin (el-Keşşî) (249/863-64) günümüze ulaşmayan *Tefsîr*'i Süheylî'nin tefsir kaynaklarındandır (bk. es-Süheylî, 1967: III, 318; IV, 101, 412-413; V, 35, 38, 226-227, 462; VI, 34-35; VII, 92-93, 94, 284).

- İbn Kuteybe'nin *Müşkil*'i

Süheylî dil, edebiyat, Kur'ân ilimleri, hadis ve tarih sahalarındaki eserleriyle tanınan âlim İbn Kuteybe'nin (276/889) adına ve pek çok eserine atıfta bulunmaktadır. Bunlar arasında İbn Kuteybe'nin Kur'ân-ı Kerîm'e yapılan saldırılara cevap mahiyetinde telif ettiği, ayrıca Kur'ân'ın gramer, kıraat ve lügat yönleri de incelediği eseri *Müşkil* de (*Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*) bulunmaktadır (bk. es-Süheylî, 1967: II, 302).

- Taberî'nin *Câmi'u'l-beyân*'ı

Câmi'u'l-beyân isimli tefsiriyle meşhur müfessir, tarihçi, muhaddis ve fakih Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (310/923) adı *er-Ravzû'l-ünüf* te çok zikredilse de tefsirine bir defa atıf yapılmıştır (es-Süheylî, 1967: III, 437). Taberî daha çok *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* adlı eserinden iktibasla anılmıştır.

- Zeccâc'ın *Me'âni'l-Kur'ân*'ı

Süheylî'nin *er-Ravzû'l-ünüf* teki kaynaklarından biri de meşhur filolog ve müfessir Ebû İshâk İbrahim es-Serî ez-Zeccâc'ın (311/923) *Me'âni'l-Kur'ân*'ıdır. Süheylî sadece bir yerde bu esere atıfta bulunmuş (es-Süheylî, 1967: I, 163)¹, fakat âyetlerde geçen kelimeleri izah ederken pek çok defa Zeccâc'ın adını zikrederek kendisinden aktarımlar yapmıştır (bk. es-Süheylî, 1967: III, 326; IV, 67; V, 139, 234; VI, 195, 201).

- Ebû Ca'fer en-Nehhâs'ın *Me'âni'l-Kur'ân* ve *İ'râbü'l-Kur'ân*'ı

Süheylî, Arap dili ve tefsir âlimi Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs'ın (338/950) eserlerine de atıfta bulunmuştur. Nehhâs'ın Kur'ân'ın garîb lafızları, âyetlerin kelime ve cümle

¹ *er-Ravzû'l-ünüf* ün tahkikli neşirlerinde Zeccâc'ın bu eserinin adı sehven "*el-Megâzî*" olarak yazılmıştır. Zeccâc'ın bu isimde bir eseri bulunmamaktadır. Ayrıca *er-Ravzû'l-ünüf* ün yazma nüshalarında eserin adı "*el-Meâni*" olarak geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Güllü, 2010: s. 93.

yapıları, mânaları, kıraat farklılıkları, nâsih-mensûh âyetlerin ve ahkâm âyetlerinin ele alındığı *Meâni'l-Kur'ân* isimli eserini kaynak olarak kullanmıştır (es-Süheylî, 1967: III, 429). Yine âyetlerin kelime ve cümle yapıları, kıraat farklılıkları ve tefsirlerinin konu edildiği ve ayrıca nüzûl sebeplerine, nâsih ve mensûha işaret edildiği *Î'râbü'l-Kur'ân* isimli eserinin adını *er-Ravzü'l-ünüf*'te açıkça zikrederek kendisinden ictibasta bulunmuştur. (es-Süheylî, 1967: VI, 84). Süheylî pek çok defa kitap ismi zikretmeden Nehhâs'ın görüşlerini aktarır (bk. es-Süheylî, 1967: I, 136; III, 174, 457-458; VI, 201, 457, 492; VII, 87-88). Beş vakit namazın farz kılınması konusunda, eser ismi zikretmeksizin Nehhâs'tan aktardığı bazı bilgiler, onun *Kitâbü'n-Nâsih ve'l-Mensûh*'unu da kullanmış olma ihtimalini gösterir (bk. es-Süheylî, 1967: III, 457-458).

- Ebû Bekr en-Nakkâş'ın *Şifâu's-sudûr*'u

“Nakkâş” lakabıyla meşhur müfessir ve muhaddis Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen en-Nakkâş'ın (351/962) *Şifâu's-sudûr* ismiyle maruf *Tefsîru'n-Nakkâş*'ı Süheylî'nin en önemli tefsir kaynaklarından. Süheylî bu tefsirden “en-Nakkâş'ın tefsiri” diye bahsederek nakillerde bulunmuştur (es-Süheylî, 1967: I, 88; II, 363-364; III, 445). Bazen de eser adı zikretmeden Nakkâş'tan rivâyetler aktarmıştır (bk. es-Süheylî, 1967: I, 116, 192, 197, 270; II, 278, 325, 398; IV, 71, 397; V, 239-240; VII, 264-265).

- Mehdevî'nin *Riyyü'l-'atış ve unsu'l-vahiş*'i

Endülüs'ün önemli tefsir ve kıraat âlimlerinden Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammar el-Mehdevî'nin (440/1048-49) kıraate dair *Riyyü'l-'atış ve unsu'l-vahiş* isimli eseri de Süheylî'nin kaynaklarından (bk. es-Süheylî, 1967: II, 80).

- Herevî'nin *Kitâbü'l-garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*'i

Tefsir, hadis ve dil âlimi Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin (401/1011) garîbü'l-Kur'ân konusunda telif ettiği önemli eseri *Kitâbü'l-garîbeyn*, Süheylî'nin sıkça müracaat ettiği kaynaklardan biridir (es-Süheylî, 1967: I, 186, 300; VII, 206, 588). Kur'ân ve hadislerdeki garîb kelimelerin bir araya getirilmesi ve bu kelimelerin alfabetik olarak sıralanması açısından kendi alanında yazılan ilk telif olarak kabul edilen bu eser *Kitâbü'l-garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs* ismiyle meşhur olmuştur. Süheylî *er-Ravzü'l-ünüf*'te pek çok defa el-Herevî'ye atıfta bulunulmuş, fakat her defasında eserinin adını belirtmemiştir (bk. es-Süheylî, 1967: I, 282, 285, 292; IV, 228, 250, 248, 250, 428, 434; V, 458; VI, 236, 554).

- Mâverdî'nin *en-Nüket ve'l-'uyûn*'u

Süheylî siyaset ve ahlâk nazariyeleriyle tanınan Şâfiî fakîhi Mâverdî'nin (450/1058) *en-Nüket ve'l-'uyûn* ismiyle meşhur *Tefsîru'l-Kur'ân*'ına da atıflarda bulunmuştur (bk. es-Süheylî, 1967: III, 327-328). Süheylî bazen eser ismi zikretmeksizin de Mâverdî'den aktarımlar yapmıştır (es-Süheylî, 1967: I, 436; II, 275).

- Süheylî'nin *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm*'ı

Süheylî *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm* isimli kendi mezkûr eserine atıfta bulunmuştur (bk. es-Süheylî, 1967: I, s. 44).

Süheylî *er-Ravzü'l-ünüf*'te zaman zaman sözlü kaynaklara da başvurmuştur. Özellikle hocalarından aktardığı rivâyetleri bu şekilde nakletmiştir. Örneğin Süheylî hocası İbnü'l-Arabî'den hadis rivâyetlerini aktarmanın yanında onun, âyet ve hadis yorumlarını da nakleder (es-Süheylî, 1967: I, 13, 250; II, 357-358; IV, 116-117; V, 130; VI, 242-243, 434, 440-441, 450, VII, 93, 300, 509-511). Ayrıca İsrâ'nın hem uykuda hem de uyanıkken iki defa vuku bulduğuna dair İbnü'l-Arabî'nin dikkat çekici yorumlarını aktarır (bk. es-Süheylî, 1967: III, 417-418).

er-Ravzû'l-ünüf'ün tefsirlere tesiri

Hız. Peygamber'in sîretini bilmek, Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında büyük önemi hâizdir. Bu nedenle müfessirler yaklaşık olarak 23 yıllık zaman diliminde sözlü bir hitap olarak gelen Kur'ân mesajının anlaşılması ve yorumlanmasında diğer kaynaklar yanında tarih ve siyer eserlerini de kullanmışlardır. İbn Hişâm'ın siyeri de bu alanda itibar gören eserlerin başlarında gelir. *es-Sîretü'n-nebeviyye*'de özellikle âyetlerin iniş sebepleriyle ilgili anlatılan olaylar ve garîbu'l-Kur'ân'a dair açıklamalar, tefsir ilminin en önemli kaynaklardan biri olmuştur. İbn Hişâm'ın söz konusu eserine yapılan *er-Ravzû'l-ünüf* isimli şerh de en az *es-Sîretü'n-nebeviyye* kadar önemsenmiş, telif edildiği tarihten modern döneme kadar her asırda müfessirlerin öncelikle müracaat ettikleri kaynaklardan biri olmuştur.

er-Ravzû'l-ünüf ün ismini de zikrederek bu esere atıfta bulunan bazı müfessirler ve eserleri şunlardır:

- İbn Kesîr *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*'i

Tarihçi, muhaddis ve müfessir İbn Kesîr (774/1373), *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm* isimli tefsirinde pek çok defa Süheylî'nin *er-Ravzû'l-ünüf* üne atıfta bulunmuştur (bk. İbn Kesîr, 1999: IV, 223; VI, 589). İbn Kesîr bazen de eserin ismini vermeden sadece Süheylî'nin adını zikrederek *er-Ravzû'l-ünüf'ten* iktibas yapmıştır (bk. İbn Kesîr, 1999: V, 116; VI, 507; VIII, 269, VIII, 501).

- Zerkeşî'nin *el-Burhân*'ı

Bedreddin ez-Zerkeşî (794/1392) Kur'ân ilimlerine dair meşhur eseri *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*'da *er-Ravzû'l-ünüf* e müracaat etmiştir (ez-Zerkeşî, 1957: IV, 21; IV, 208).

- İbn Arafe'nin *et-Tefsîr*'i

İbn Arafe ismiyle meşhur Mâlikî fakîhi Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Arafe el-Vergammî et-Tûnisî (803/1401) tefsirinde Süheylî'nin *er-Ravzû'l-ünüf* isimli eserine başvurmuştur. (İbn Arafe, 2008: I, 25, 41, 60; III, 389).

- Ebû Abdullah et-Tûnusî'nin *Nuket ve tenbîhât*'ı

İbn Arafe'nin öğrencisi Tunuslu müfessir Ebû Abdullah (Ebû'l-Abbâs) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Osmanî et-Tûnusî (830/1427) *Nuket ve tenbîhât fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd* isimli tefsirinde *er-Ravzû'l-ünüf* e atıfta bulunmaktadır (et-Tûnusî, 2008: II, 52).

- İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-'Ucâb fî beyânî'l-esbâb*'ı

Meşhur muhaddis İbn Hacer el-Askalânî'nin (852/1449) esbâb-ı nüzûle dair eseri *el-'Ucâb fî beyânî'l-esbâb* 'da *Ravzû'l-ünüf* e atıfta bulunmaktadır (el-Askalânî, 1997: I, 223, 372).

- Seâlibî'nin (875/1471) *el-Cevâhirü'l-hisân*'ı

Müfessir, muhaddis ve fakîh Ebû Zeyd es-Seâlibî (875/1471) *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân* isimli meşhur tefsirinde *er-Ravzû'l-ünüf* ten iktibasta bulunmaktadır (es-Seâlibî, 1997: I, 182). Seâlibî bazen de Süheylî'nin adını zikredip eserin ismini vermeden *er-Ravzû'l-ünüf* e atıfta bulunmuştur (es-Seâlibî, 1997: V, 201).

- Burhânüddîn el-Bikâî'nin *Nazmü'd-dürer*'i

Müfessir, muhaddis, fakih, tarihçi ve edip Burhânüddîn el-Bikâî'nin (885/1480) *Nazmü'd-dürer* isimli tefsirinde pek çok kez atıfta bulunduğu kaynaklarından biri *er-Ravzû'l-ünüf* tür (el-Bikâî, 1995: I, 202, 272; II, 231; V, 8; VII, 320; III, 344).

- Süyûtî'nin *Mu'terakü'l-akrân fî i'câzi'l-Kur'ân*'ı

Müfessir, muhaddis, fakîh, dil alimi ve edîb Celâlüddîn es-Süyûtî (911/1505) i'câzü'l-Kur'ân'a dair eseri *Mu'terakü'l-akrân fî i'câzi'l-Kur'ân*'da *er-Ravzü'l-ünüf* ten iktibasta bulunmaktadır (es-Süyûtî, 1988: II, 32; 236).

- Süyûtî'nin *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*'ı

Süyûtî Kur'ân ilimlerine dair eseri *el-İtkân*'da da *er-Ravzü'l-ünüf* ten iktibasta bulunmaktadır (es-Süyûtî, 1974: IV, 83).

- Hafâcî'nin *Hâşiyetü's-şihâb alâ tefsîr'l-Beyzâvî*'si

Mısırlı dil-edebiyat âlimi, fakih ve müfessir Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî'nin (1069/1659), Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* adlı tefsirine yazdığı haşiyesinde başvurduğu kaynaklardan biri *er-Ravzü'l-ünüf* tür (bk. Hafâcî, ty.: I, 15, 223, 372; II, 178, 250; III, 41, 174; IV, 199, 363, 373; VI, 4, 94, 125, 274, 378, 402).

- Bursevî'nin *Rûhü'l-beyân*'ı

Celvetî şeyhi, müfessir ve şair İsmail Hakkı Bursevî (1137/1725) *Rûhü'l-beyân* isimli tefsirinde *Ravzü'l-ünüf* e atıfta bulunmaktadır (Bursevî, ty.: IX, 189).

- Âlûsî'nin *Rûhü'l-meânî*'si

Müfessir, fakih, şair ve edip Şihâbüddîn el-Âlûsî (1270/1854) *Rûhü'l-me'ânî* isimli meşhur tefsirinde pek çok defa *er-Ravzü'l-ünüf* e atıfta bulunmaktadır (Âlûsî, [t.y.]: III, 211; IX, 18; XVI, 6; XVIII, 225).

- Sıddîk Hasan Han'ın *Fethü'l-beyân*'ı

Hindistanlı müfessir Sıddîk Hasan Han (1307/1890), *Fethü'l-beyân* isimli tefsirinde *er-Ravzü'l-ünüf* ten iktibasta bulunmaktadır (Sıddîk Hasan Han, 1992: V, 397).

- Kâsımî'nin *Mehâsinü't-te'vîl*'i

Müfessir Cemâlüddîn el-Kâsımî (1332/1914), *Mehâsinü't-te'vîl* isimli tefsirinde *Ravzü'l-ünüf* e atıfta bulunmaktadır (el-Kâsımî, h. 1418: V, 527).

- İbn Aşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr*'i

Tunuslu müfessir, fakih, dil ve edebiyatı âlimi İbn Aşûr (1879-1973) *et-Tahrîr ve't-tenvîr* isimli geniş hacimli tefsirinde pek çok defa Süheylî'nin *er-Ravzü'l-ünüf* ünün ismini de zikrederek iktibasta bulunmaktadır (İbn Aşûr, 1984: IV, 110; X, 106, 190; XI, 32; XIV, 316; XV, 265; XXVIII, 369; XXIX, 100; XXX, 443, 582, 606).

- Saîd Havvâ'nın *el-Esâs fî't-tefsîr*'i

Suriyeli âlim Saîd Havvâ (1409/1989) *el-Esâs fî't-tefsîr* isimli tefsirinde *er-Ravzü'l-ünüf* e atıfta bulunmaktadır (Saîd Havvâ, [2003]: VIII, 4654).

***er-Ravzü'l-ünüf*'ün tefsir muhtevası ve Süheylî'nin tefsirdeki metodu**

Süheylî'nin Kur'ân'ın tam tefsirine dair müstakil bir telifi yoktur. Bazı âyetlerin, surelerin veya Kur'ân kıssalarının tefsirine dair risaleleri mevcuttur. Bununla beraber diğer eserlerinden anlaşıldığına göre Süheylî dirâyetli bir müfessirdir. Çünkü öncelikle *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm* isimli mezkûr eserinde Kur'ân'daki mübhem yerleri âyetlerle ve hadis rivâyetleriyle izah etmiştir. *Kitâbü'l-Ferâiz* 'in mukaddimesinde vasiyet ile ilgili âyetleri tefsir etmiştir. *er-Ravzü'l-ünüf* ise İbn Hişâm'ın

es-Sîre'sindeki tefsir muhtevalı anlatımların şerhini de içerir ki tespit edebildiğimiz kadarıyla *es-Sîre*'de Fîl, Kureyş, Duhâ, Şu'arâ, Müddessir, Hicr, Kehf, İsrâ, Tebbet, Enbiyâ, Zuhurf, Duhân, Nahl, Kevser, Enfâl, Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Haşr, Nûr, Ahzâb, Feth, Mümtehine ve Tevbe surelerinden bazıları tamamen, bazılarını da kısmen tefsir edilmiştir (Özel, 2001: s. 213). Dolayısıyla Süheylî şerhte pek çok âyetin tefsirini konu eder. Örneğin Abese ve Kâfirûn surelerinin tefsirini yapar (es-Süheylî, 1967: III, 322-329). Kehf suresinin sebebi nüzûl rivâyetlerini aktarır. Suredeki istisnâ âyetini (el-Kehf 18/24) tefsir eder (es-Süheylî, 1967: III, 161-171). Surede geçen Zülkarneyn kıssasını tefsir ederek müfessirlerin konuyla ilgili görüşlerini aktarır (es-Süheylî, 1967: III, 177). Zülkarneyn'in ismi ve kimliği hakkında birçok rivâyeti aktardıktan sonra "Muhtelif dönemlerde her biri Zülkarneyn diye isimlendirilen krallar olabilir. En doğrusunu Allah bilir." diyerek birbirine zıt pek çok rivâyeti kabullendiğini ortaya koyar (es-Süheylî, 1967: III, 178-180).

Süheylî *er-Ravzû'l-ünûf*'te kendinden önceki pek çok tefsir kaynağından iktibaslarla bulunur. Müfessirlerin görüşlerini aktarırken "ehlü tefsir/ehlü tevil şöyle demiştir" ifadelerini kullanır (es-Süheylî, 1989: I, 38; II, 46, 58, 70, 79, 134, 199, 308, 315; III, 14, 16, 175, 196, 369, 386, IV, 172). Kıraat, nahiv ve lügat ilimlerini çok iyi bildiğinden *es-Sîre*'de yer alan âyetlerdeki garîb kelimelerin anlamlarını şiirle istişhâd vb. metodlarla açıklar. İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'deki garîbu'l-Kurân'a dair açıklamalarını aktarır. Örneğin Bakara suresinin 57. âyetindeki "الْمَن" kelimesini İbn Hişâm'ın, "seher vaktinde ağaçların üzerine düşen, bal gibi bir tatlı olduğu ve insanların onu kopararak yiyip içtikleri" şeklinde izah ettiğini; bunu A'sâ'nın "Eğer *menn* ve *selvâyı* yerlerinde yeselerdi, insanlar onlardan daha faydalı yemekler olduğunu düşünmezlerdi." anlamındaki şiiriyle istişhâd ettiğini söyler (es-Süheylî, 1989: II, 393). İbn Hişâm'ın, Nisâ suresinin 47. âyetindeki "نُطْمِسَ" kelimesini "biz onları sileriz, dümdüz ederiz" şeklinde açıkladığını aktarır; sonra da bunu Ahtal'ın (Ğavs b. Hübeyre) "Bizim kendisine teklifimiz, her tepeyi dümdüz eder" anlamındaki şiiriyle istişhâd ettiğini ifade eder (es-Süheylî, 1989: II, 419). Yine Âl-i İmrân suresinin 127. âyetindeki "يَكْبِتُهُمْ" kelimesini İbn Hişâm'ın "Onlara şiddetli bir gam verir ve onları istedikleri şeylerden men eder." şeklinde açıkladığını; bunu da şair Zü'r-Rimme'nin "Hüzün ve kederleri unutsam da mutluluk ve keder hali arasında kaldığım tereddütlü durumu hiç unutmuyorum." anlamındaki şiiriyle istişhâd ettiğini belirtir (es-Süheylî, 1989: III, 293).

Süheylî şerhte rey ve ichtihâdıyla tefsir yapar. Kur'ân tefsirine dair özgün fikirlerini ortaya koyar. Âyetlerin tefsirlerine dair açtığı fasıllarla ve koyduğu başlıklarla bir nevi konulu tefsir metodu uygular. Kur'ân'ın zâhirî ve bâtinî anlamlarının olduğunu *Netâic* adlı kitabında dile getirir (bk. el-Bennâ, 1985: s. 106). Âyetlerin tefsirine ilişkin yorumlarında zaman zaman işârî tefsir metodunu uygular. Nitekim Zümer suresinin 6. âyetindeki "فِي زُلُمَاتٍ نَّسْتَدِينُ" âyetini bu yöntemle tefsir eder. Ancak yine de Süheylî'nin tefsiri çok iyi bilen bir âlim olmasına rağmen müttekâmil bir tefsir kitabı olmadığı için müfessir sayılmayacağını söyleyenler de olmuştur (bk. el-Bennâ, 1985: s. 105).

Süheylî bazen "Âyetlerin Şerhi" başlığı altında İbn Hişâm'ın Kur'ân tefsiri kabilinden yaptığı yorumların açıklamaya muhtaç olduğunu öne sürerek bunları şerh eder (es-Süheylî, 1967: III, 193, 215-217). İsrâ suresinin 93. âyetinde geçen "*beytün min zuhrufin*" ibaresindeki *beytün* köşk (kasr) olduğunu açıklar (es-Süheylî, 1967: III, 193). Benzer şekilde İsrâ suresinin 60. âyetinde geçen "*mel'ûne*" kelimesinin ve Vâkıa suresinin 52. âyetinde geçen "*zakkûm*" kelimesinin anlamlarını açıklar (es-Süheylî, 1967: III, 327-328).

Süheylî *Ravzû'l-ünûf*'te Kur'ân'da nesh konusuna da değinir. Enfâl suresindeki "Ey Peygamber! Müminleri cihada teşvik eyle. Eğer sizden sabredecek yirmi kişi olursa ikiyüz kâfire galip gelirler ve eğer sizden yüz kişi olursa kâfirlerden bin kişiye galip gelirler..." (el-Enfâl 8/65) mealindeki âyetin mensûh olduğuna dair bazı rivâyetleri nakleder. Daha sonra âyetin haber ihtiva ettiğini, haberlerde nesh olmayacağı için burada neshin görünmediğini/ortaya çıkmadığını belirtir. Hâlbuki "Şimdi Allah sizden yükü hafifletti..." (el-Enfâl 8/66) âyetinin mensûh bir hükme işaret

ettiğinden söz eder ki bu da on kişinin sebat etmesidir. Çünkü Süheylî'ye göre âyetin biri zâhir ve diğeri bâtın olmak üzere iki anlamı vardır. Âyetin zâhîrî anlamı haberdîr. Bu haber de on kişinin, yüz kişiye galip geleceğine dair Allah'ın vaadidir. Batınî anlamı ise yüz kişi için sebat etme gerekliliğidir ve nesih bu bâtın olan hükümle alakalıdır. Haber, gerçek bir vaad olarak bâkî kalmıştır ki müminler onu Hz. Ömer'in zamanında ve biraz da Hz. Ebu Bekr'in hilafeti döneminde açıkça görmüşlerdir (es-Süheylî, 1967: V, 237).

Süheylî beş vakit namazın hicretten önce iki rekât olarak farz kılındığını, hicretten sonra ise dört rekâta çıkarıldığından söz eder. Bu konuda seleften gelen farklı rivâyetleri aktardıktan sonra bu ziyadeliğin nesih olup olmadığı konusunu gündeme getirir. Sonra namazların iki rekâttan dört rekâta çıkarılmasının Hanefîlere göre bir nesih olduğunu, ama kelamcıların çoğunluğuna göre bunun nesih olmadığını aktarır (es-Süheylî, 1967: III, 12).

Süheylî'nin İsrâ suresinin ilk âyetlerini tefsiri

Süheylî eserinde İsrâ suresini oldukça geniş bir şekilde tefsir etmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in isrâ tecrübesinin uykuda mı yoksa uyanıkken mi olduğuna dair bir fasıl açarak konuyu ele alır. Hocası Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'den, Nehhâs'ın *el-Me'ânî*'sinden ve hadis kaynaklarından aktardığı rivâyetlerle İsrâ suresinin ilk âyetlerini açıklar. İsrâ'nın uykuda ya da uyanıkken gerçekleştiğine dair iki farklı görüşü ve bunların delillerine dair rivâyetleri aktardıktan sonra isrânın biri uykuda diğeri uyanıkken olmak üzere iki defa meydana geldiğine dair üçüncü bir görüşten söz eder. Buna göre isrâ ilk defa, uykuda iken vukû' bulmuştur. Tıpkı vahyin başlangıcının sâdık rüyalarla olması gibi bu da kolaylaştırma maksatlıdır. Daha sonra ise Hz. Peygamber uyanıkken ve bedenen ikinci defa isrâ hadisesini yaşamıştır. Süheylî hocası İbnü'l-Arabî gibi kendisinin de bu görüşü benimsediğini gerekçeleriyle anlatmaktadır (bk. es-Süheylî, 1967: III, 415-429). Daha sonra Mâlikî fakîhi, hadis ve kelâm âlimi el-Mazerî'nin (536/1141) *Kitâbü'l-mu'lim* isimli eserinden iktibasla söz konusu üç görüşü cem eden dördüncü bir görüşten söz eder. Mazerî'ye göre isrâ Beytü'l-Makdis'e kadar uyanıkken bedenen gerçekleşmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber rûhen yedi kat semâya yükselmiştir (es-Süheylî, 1967: III, 429).

Süheylî'nin Kur'ân'da "muhkem-müteşâbih"e yaklaşımı

Kur'ân'da muhkem ve müteşâbih âyetler ile müteşâbihlerin tevili konusuna değinen Süheylî, Âl-i İmrân suresinin 7. âyetinde geçen *muhkem* ve *müteşâbih* kavramlarını İbn Hişâm'dan nakille şu şekilde açıklar: "Muhkem âyetler, Rabbin hüccetini ve kulların ismetini içeren, ayrıca anlaşmazlıkların ve bâtılın bertaraf edilmesinin gereğini açıklayan buyruklardır. Bunların herhangi bir manaya hamledilmeleri veya asıl anlamlarından başka anlama çekilip tahrif edilmeleri söz konusu değildir. Müteşâbih âyetlerin ise başka bir anlama çekilmeleri, tahrif ve te'vil edilmeleri mümkündür. Allah bunlarla kullarını imtihan etmek istemiştir" (es-Süheylî, 1967: V, 12).

Süheylî muhkem ve müteşâbihin tanımına dair kendi görüşlerini açıkladıktan sonra âyette geçen "وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ" *Halbuki onun gerçek tev'ilini ancak Allah bilir*" ibaresindeki vakfa dair ulemanın farklı görüşlerini nakleder. Buna göre bazı âlimler "ilimde derinleşenler" ibaresini önceki buyrukla ilişkisi olmayan yeni bir sözün başlangıcı olarak almışlar ve ilimde derinleşenlerin, tefsiri bilseler bile te'vili bilemeyecekleri görüşünü benimsemişlerdir. Onlara göre te'vil tefsirden başka bir şeydir. Diğer bir grup âlime göre ise "ilimde derinleşenler" ibaresi, kendinden öncesine atıftır. Süheylî konuyla ilgili ihtilaflı görüşleri aktardıktan sonra müteşâbihlerin muhkemlere döndürülerek bilinebileceğinden söz eder. Ona göre "ilimde derinleşenler" ibaresi, öncesine atfedilemez. Çünkü Allah müteşâbihlerin te'vilini tefekkürsüz, herhangi bir delile dayanmaksızın ve inceleme yapmaksızın bilir. "İlimde derinleşenler" ise müteşâbihleri ancak inceleme, düşünme ve tefekkür ile bilebilir (es-Süheylî, 1967: V, 30-32).

Süheylî'nin i'câzû'l-Kur'ân'a ilgisi

Süheylî'nin i'câzû'l-Kur'ân'a dair görüşleri hem *er-Ravzû'l-ünûf*'te (bk. es-Süheylî, 1967: III, 163, 177) hem de *Netâicu'l-Fiker*'de mevcuttur (bk. el-Bennâ, 1985: s. 137). Kur'ân'ın nazım ve intizâmı konusunda yoğunlaşan Süheylî, i'câz hakkında düşünmeyi farz kabul edecek kadar bu konuya eğilmiştir. Bu konuda Abdülkâhir Cürcânî'nin i'câz anlayışına benzer bir şekilde Kur'ân'ın i'câzının, onun kelimelerinde değil, nazmında, intizâmında, kelimelerinin dizilişinde ve üslûbunda olduğu görüşünü benimsemiştir. Cürcânî'ye göre de i'câz kelimelerde aranmaz. Çünkü Arapçada daha önce de var olan bu kelimelerin büyük çoğunluğu Kur'ân'da da aynı anlamlarla yer almıştır (el-Cürcânî, 1984: s. 290-294). Süheylî de Kur'ân'daki kelimelerin yeni bir mana kazanmadığını, onların cümle içindeki yerlerinden başka bir yere konulamayacağını ifade eder.

SONUÇ

İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'sine yazılan bir şerh olmasına rağmen Süheylî'nin *er-Ravzû'l-ünûf* isimli eserinin Kur'ân tefsiri açısından önemli bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır. Zira eser Kur'ân'daki pek çok surenin tefsirini ihtiva etmektedir. Fîl, Kureyş, Kâfirûn Duhâ, Şu'arâ, Müddessir, Abese, Kehf, İsrâ, Tebbet, Enbiyâ, Zuhurf, Duhân, Nahl, Kevser, Enfâl, Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Haşr, Nûr, Ahzâb, Feth, Mümtehine ve Tevbe surelerinin tefsirleri bunlardan bazılarıdır. Ayrıca eserde Kur'ân'daki bazı âyetlerde geçen garip kelimelerin şiirle istişhad metoduyla izahı yapılmıştır. Süheylî müstakil bir tefsir eserine sahip olmamakla birlikte Kur'ân tefsirine dair dirâyetini bu şerhte ortaya koymuştur. *er-Ravzû'l-ünûf*'te kendi rey ve ictihadı ile yaptığı tefsir yorumlarıyla Kur'ân tefsirine dair özgün fikirlerini açıklamış ve Kur'ân'da mübhem kalan bazı konuları açıklığa kavuşturmuştur. Bunları yaparken kendinden önceki pek çok müfessirin tefsirlerinden iktibaslarda bulunmuştur. İbn Abbâs, Yahyâ b. Sellâm, Abdurrezzâk es-San'ânî, Abd b. Humeyd el-Keşşî, İbn Kuteybe, Taberî, Mâverîdî, Bakî b. Mahled, Ebû Bekr en-Nakkâş ve Ebu'l-Abbâs el-Mehdevî gibi müfessirlerin tefsirleri *er-Ravzû'l-ünûf* ün başlıca tefsir kaynakları olmuştur. Eser bu haliyle tefsir ulemâsının dikkatini çekmiş ve telif edildiği çağdan günümüze kadar pek çok müfessir *er-Ravzû'l-ünûf* ten iktibaslarda bulunmuştur. İbn Kesîr, İbn Arafе, Ebû Abdullah et-Tûnusî, es-Seâlibî, Burhânüddîn el-Bikâî, Süyûtî, Hafâcî, İsmail Hakkı Bursevî, Âlûsî, Sıddîk Hasan Han, Kâsımî ve İbn Aşûr gibi müfessirler *er-Ravzû'l-ünûf* e atıfta bulunan müfessirlerden sadece bazılarıdır.

er-Ravzû'l-ünûf ün tefsir muhtevasının genişliği ve tefsir kaynaklarının zenginliği hem eserin tefsir ilmindeki yeri ve önemini hem de müellifi Süheylî'nin Kur'ân algısını ve tefsir metodunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- el-Alûsî, Ebû's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd (t.y.). *Rûhü'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî.
- el-Askalânî, Şihâbüddîn Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî İbn Hacer (1997). *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb: (Esbâbü'n-nüzûl)*, (thk. Abdülhakim Muhammed el-Enîs) Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî.el-Bennâ Muhammed İbrâhim (1985). *Ebü'l-Kâsım es-Süheylî*, Cidde: Dârü'l-Beyânî'l-Arabî.
- Berg, Herbert (2000). *The Development of Exesis in Early Islam. The Authenticity of Muslim Literature from the Formativ Period*, Richmond (Surrey), Curzon.
- el-Bikâî, Ebû'l-Hasan Burhaneddin İbrâhim b. Ömer b. Hasan (1995). *Nazmü'd-dürer fî (min) tenâsübi'l-ây[âti] ve's-süver* (thk. Abdurrezzak Gâlib el-Mehdî), Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye.

- el-Bursevî, İsmail Hakkı (ty.). *Rûhü'l-beyân*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- el-Cürcânî, Abdülkâhir (1984). *Delâilü'l-i'câz* (nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir), Kahire.
- ed-Dabbî, Ebu Cafer Ahmed b. Yahya b. Ahmed el-Endelûsî (1989). *Buğyetü'l-mültemis fî târihi ricâli ehli'l-Endelus* (thk. İbrahim el-Ebyarî), Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-Mısırî.
- el-Ednevî, Ahmed b. Muhammed (1997). *Tabakâtü'l-müfessirîn* (thk. Süleymân b. Salâh Kazzî), Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem.
- el-Hafâcî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer (ty.). *Hâşiyetü's-Şihâb alâ Tefsîri'l-Beyzâvî = İnâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-Razî = Hâşiyetü ala Tefsîri'l-Beyzâvî*, Beyrut: Dâru Sâdir.
- İbn Arafe, Muhammed b. Muhammed b. Hammad (2008). *Tefsîru İbn Arafe* (thk. Celal el-Asyutî), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusî (1984). *Tefsîrû't-tahrir ve't-tenvîr*, Tûnis: ed-Dârü't-Tûnisiyye.
- İbn Dihye, Ebü'l-Hattab Ömer b. Hasan b. Ali el-Kelbî (1954). *el-Mutrib min eş'âri ehli'l-Mağrib* (thk. Hamid Abdülmecid, İbrahim el-Ebyarî), Kahire: Vizâretü't-Terbiye ve't-Ta'lîm.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed (1968). *Vefeyât'ül-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân* (thk. İhsan Abbâs), Beyrut: Dâru Sâdir.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer (1999). *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm* (thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme), Riyâd: Daru Taybe.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (1997-1999). *el-Bidâye ve'n-nihâye* (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Gize: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed (ty.). *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhârî men zeheb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- el-Kâsımî, Cemaleddin Muhammed b. Muhammed Saîd Cemaleddin (h.1418). *Mehâsinü't-te'vîl*, (Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Koç, Mehmet Akif (2003). *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, Ankara: Kitâbiyât.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri (2010). "Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, XXXVIII, 30-31.
- Özel, Mustafa (2001). "Bir Tefsir Kaynağı Olarak İbn Hişâm'ın es-Sîresi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 14, (s. 205-215).
- Saîd Havvâ (1424 [2003]), *el-Esâs fî't-tefsîr*, Kahire: Dârü's-Selam.
- es-Se'âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf el-Cezairî (1997). *Tefsîrû's-Se'âlibî : el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Siddîk Hasan Han, Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kannevcî (1992). *Fethü'l-beyân fî makâsidi'l-Kur'ân* (tsh. Abdullah b. İbrâhim el-Ensârî), Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- es-Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed (1967). *er-Ravzû'l-ünîf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li-İbn Hişâm* (thk. Abdurrahman el-Vekil, y.y. [Kahire: Dârü'n-Nasr]).

- es-Süheylî (1989). *er-Ravzû 'l-ünûf* (thk. Taha Abdürreûf Sa'd), (I-IV), Kahire 1398/1978, Beyrut.
- es-Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahman (1974). *el-İtkân fî ulûmi 'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm), [Kahire]: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb.
- es-Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (1988). *Mu'terakû'l-akrân fî i'câzi'l-Kur'ân*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- et-Tûnusî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Osmanî (2008). *Nuket ve tenbihât fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* (thk. Muhammed et-Taberânî), Rabat: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Suûni'l-İslamiyye.
- Yıldız, Güllü (2010). *Abdurrahman es-Süheylî (581/1185) ve Siyer Şerhi* (Basılmamış Yüksek lisans tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı.
- ez-Zâkî, Binyûnus (1994). "Ebû'l-Kâsım es-Süheylî ve intâcühü'l-fikrî", *Âfâkû's-Sekâfe ve't-Tûras = Afaq al Thaqafah wa'l-Turath*, Dübey [Dubâi]: Merkezü Cum'atü'l-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Tûras.
- ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (1956). *Tezkîratü'l-Huffâz*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah (1957). *el-Burhân fî ulûmi 'l-Kur'ân* (thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Zeydan, Corci (1983). *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye*, Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât.
- ez-Ziriklî, Hayreddin (2002). *el-A'lâm : kâmusu terâcimi li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin.